

om bilderböcker ur genusperspektiv

Vilka medvetna och omedvetna antaganden om kön och genus görs av barn och vuxna? Hur låsta är vi i etablerade föreställningar om kön och vad görs i t.ex. förskolevardagen för att utmana stereotypierna?

I samband med högläsning och i bok-samtal finns det möjlighet att reflektera över kön och identitetsskapande. Vilka av barnens aktiviteter och lekar har hög status bland barn? Bland vuxna? Forskningen visar att vuxna, också förskollärare, tenderar att bemöta barn utifrån förväntade beteenden. Det är inte konstigt att jämställdhetsarbetet går så långsamt.

Christian Eidevald disputerade i början av förra året med avhandlingen *Det finns inga tjejbestämmare – Att förstå kön som position i förskolans vardagsrutiner och lek*. Det är en intressant och bitvis skrämmande läsning om hur vår syn på barnet som kön färgar våra attityder och handlingar i mötet med dem. Han skriver "Förskollärarna skulle sluta med att utgå från vilket kön barnet har och istället fokusera på själva händelsen, situationen och vilka positioner barnen väljer." Att läsa Eidevald inspirerar till reflektioner om det egna förhållningssättet och praktiken och funderingar om vad valet av en mer könsöverskridande diskurs skulle kunna innebära. Avhandlingens titel är ett citat från en 4-årig kille.

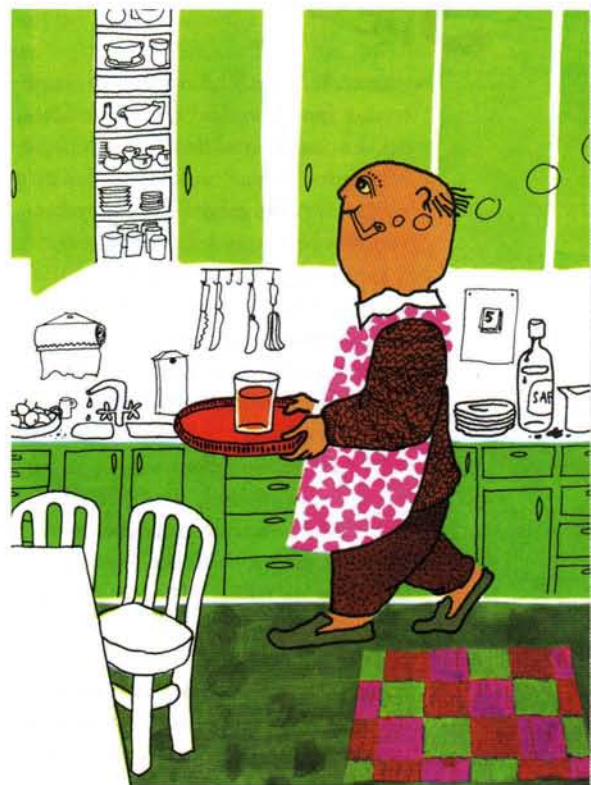
Samhällsledningen talar med dubbel tunga och det är bara i mycket begränsad utsträckning som man vill jobba för en förändring. Ett riktigt framgångsrikt och nydanande projekt som *Läs-för-mig-pappa* som vänder sig till LO-fackens män står snart utan medel när KIA-pengarna (Kultur I Arbetslivet) dragits in. De ca 1.500 papporna som deltagit i projektet betyder något. Minst hälften av dem har fortsatt att läsa, både själva

och högt för sina barn. Utvärderingarna är mycket positiva och detta är det mest meningsfulla projekt jag varit inblandad i. Det säger också de arbetarförfattare som deltagit i projektet. Vad betyder det att små flickor och pojkar får se och höra sina pappor läsa? Nog är det angeläget att satsa lite på dessa fäder, utan läsvana, som inte är läsande förebilder för sina barn.

Vi tror, som föräldrar och pedagoger, att vi bemöter flickor och pojkar lika – men vi gör det inte – mer än ibland – när vi tänker på det. Vi reproducerar könsstereotyper hela tiden utan att vara medvetna om det. Det kan gälla så enkla uttryck som tonfall, förväntningar, talutrymme, men också val av böcker och aktiviteter.

Det som är manligt kodat anses ofta lite finare medan det kvinnligt kodade kan innebära ett steg ner, särskilt för pojkar. Det här tycks också ge avtryck i en del föräldrars bokval, de undviker böcker med vekare pojkar och vad de kallar tjejaktiviteter. Pojkar som över-skrider de traditionella könsgränserna finns i bilderböcker, men man måste aktivt leta upp dem. De är sällan störtexponerade i handeln.

Alfonspappan står i en klass för sig och Gunilla Bergström har med sin serie av bilderböcker om en ensam omvårdande pappa och hans pojke, deras relation, konflikter och gemensamma upplevelser haft avgörande betydelse för synen på pappor. Under en period blev Alfonspappan illa ansatt, manligheten ansågs hotad av ett blomligt förkläde i första boken 1973. Idag kör många män barnvagnar, hämtar barn från förskolor och fritidsaktiviteter, lagar vardagsmat och går medvetet in för sin papparoll. Hur många män som tar ut sin föräldraledighet läste Alfonsböckerna som barn?

Den omvårdande pojken har blivit lite vanligare. Pija Lindenbaum berättar t.ex. om Åke som tar hand om sin dysfunktionella mamma i *När Åkes mamma glömdes bort* och om Kenta och barbisarna. R&S. Ulf Stark visar i *En stjärna vid namn Ajax*, tillsammans med Stina Wirsén (bild), hur pojke och hund ömsesidigt tar hand om varann. BonnierCarlsen.

Allan och Mike på promenad av Tora von Platen (debutant) med bilder av Emili Svensson bygger enligt författaren på att hennes barn blev "adopterat" av en femårig pojke när han började i förskolan. Micke tröstar Allan som står vid fönstret och gråter när pappa går. Sedan leker de bebis och Mike går allt djupare in i rollen som låtsaspappa. Motivet är ovanligt i bilderböcker och har här fått en varsam och genomarbetad tolkning där bild och text, huvudsakligen i dialogform, understödjer och utvecklar varann. Emili Svenssons människor och hundar har ett eget uttrycksfullt formspråk som jag gärna ser mer av. Olika förlag 2009.

Min egen erfarenhet från förskoleverksamheter säger att en del pojkar

gärna leker familjelekar, men att grupptrycket från de andra barnen och ibland också attityder från föräldrar och personal hindrar dem. Könskoderna konstitueras framförallt genom kamrattrycket. Vad som betraktas som kvinnligt respektive manligt omförhandlas i sociala relationer. Det är möjligt att inta, pröva olika positioner. Det är *Jag var superhjälte, säger vi!* av Emma Adbåge ett gott exempel på. Pia tillför Batmanleken helt oväntade vilda och roliga kattinslag. Alfabeta, 2008.

Per Gustavssons Prinsessböcker har haft stor framgång. Den första, *Så gör prinsessor*, kom ut redan 2003 och fullständigt ramponerade det rådande sötsliskiga prinsessbegreppet. Han har fortsatt på prinsesstemat och det finns nu fyra bilderböcker om den modiga prinsessan som spelar ishockey, samlar på snygga kläder och smycken, överlistar diverse farligheter och sveper in huttrande skelt i sin mantel. Prinsessor jobbar ofta i grupp och är mycket uppfinningsrika. Förra året kom *När prinsar fångar drakar* och nu får vi veta varför det är så bra att kunna baka sin egen spagetti. Bokens prinsar gillar tornerspel och strider, men ägnar sig också åt klädvård och andra husliga göromål. Dessa prinsessor och prinsar är båda i viss mening könsöverskridande utan att det blir fråga om ombytta roller. Natur & Kultur.

Starka handlingskraftiga flickor och kvinnor möter vi i färgstarka bilderböcker från Afrika som *Mamy Wata och Monstret* av Veronique Tadjo och *Makwelane och krokodilen* av Maria Hendriks, en sydafrikansk Rödluva, bildsatt av Piet Grobler. Den musikalskande flickan går inte av för hackor utan räddar både sig själv och mormor med hjälp av musikinstrument. Förlaget Hjulet, som låtit Ulla Forsén översätta Makwelane och krokodilen 2009 och många andra intressanta bilderböcker, gör en strålande insats också för att få oss att inse att starka kvinnor finns över hela världen.

I Västafrika lever sagans Mamy Wata. Hon räddar sin by från ett gruvtligt

monster, som visar sig vara en förtrollad ung man. Med hjälp av sång och dans, lek och skratt befriar Mamy Wata ynglingen från monsterhamnen så att människorna i byn kan återgå till det lugna livet vid floden. Övers. Matilda Wallin. Trasten 2008. Musikens kraft är kanske större än vi tror.

Kanske är det enklare att låta djur bli brytare än människor. I den genren är Lars Klintings idoga, mångsidiga bäver *Castor* min favorit.

Almapristagaren Kitty Crowther ritar och skriver ofta om förmänskligade djur. *Sov gott lilla groda* är en fullständigt betagande berättelse om en mörkrädd liten grodpojke och hans föräldrar. Både mamma och pappa är engagerade i läggningsproceduren. Pappa läser högt för honom, men i ensamheten slår mörkerfantasierna och de konstiga ljuden till och han flyttar över till föräldrarnas säng, och pappan kryper ner i barnsängen, som så många föräldrar idag gör. Övers. Karin Nyman. Eriksson & Lindgren.

Yvonne Hirdman (prof. i historia och en av de som introducerade genusteori i Sverige) menar att manligheten är norm i Sverige och Västerlandet. Enligt hennes genusteori leder det till att icke könsbestämda djur och människor i barnböcker tolkas av läsaren/lyssnaren som manliga. Stämmer det?

Vällovlige budskap går inte alltid fram och blir intressanta, men Gunilla Bergströms gestaltning av lågstadiebarrens syn på tjejer och killar i *Alfons och Milla* sätter igång tankar och diskussioner hos jämnåriga. Kan inte tjejer och killar leka med varann? Varför tycker killarna i boken att det är fänigt? Vad sä-

ger tjejerna om sig själva och killarna? I ett planerat boksamtal kan de både lyssna till varann och relatera till problematiseringen i berättelsen, för nog är det knepigt att Alfons böjer sig för grupptrycket och inte står upp för att han leker med tjejen Milla, denna super-smarta, lekkompetenta och teknikintresserade flicka. Hon borde nått samma kultstatus som Alfons och hans pappa. Manligheten som norm skapar synen på de andra, de annorlunda, de sämre. Är det därför Alfons plockar bort henne ur flickkategorin? Boken kom ut 1985. Vad har hänt sedan dess? R&S

Även figurer som mycket väl skulle kunna vara könsneutrala som Stora Monster och Lilla Monster de två huvudkaraktärerna i *Monsterbesök* och fyra andra dynamiska, dekorativa inkännande bilderböcker har helt i onödan fått manligt kön i texten. Jag brukar göra om texten vid högläsning eftersom bilderna är neutrala. Böckerna i monsterserien är frukter av ett nordiskt samarbete mellan Áslaug Jónsdóttir, som också gjort bilderna och är från Island, samt Kalle Güettler (Sverige) och Rakel Helmsdal (Färöarna). Kabusa 2009

Har det någon betydelse vad vi erbjuder de riktigt små barnen? Jag tror det och känner mig oroad av att de många gånger visar så konserverande köns- och familjestrukturer. Detta gäller i hög grad de lekmaterialliknande utgåvorna men också två nya småbarnsböcker av Linne Bie *Ella på pottan* (rosa pärm) och *Leo på pottan* (blå pärm). Handlingen omkring potträningen är ungefär densamma, men i öppningsuppslaget leker pojken med bilar, flickan med dockor. Runt omkring dem på golvet finns olika könsmarkerade attribut. Varför? Båda uppträcker toalettpapprets lekmöjligheter men därefter faller berättelsen in i det stereotypa igen. Leo får piratskeppskalsonger och leker sjörövare, Ella tycker om sina prinsessor. Det enda försonande draget är att båda i slutscenen sitter på pottan och tittar i varsin bok – men det är en ”sagobok” med en älva på pärmen och en ”spännande bok” prydd med ett sjörövarskepp. Gissa vem som bläddrar i vilken bok. Övers. från flam-

Mamma har med sig en gulfisk i en glasskål hem.
Pappa grillar korv till kvällsmat.

ländska av Linda Pelenius och Eva Vidén, Berghs 2009.

Då känns det befriande att läsa *Vill ha fisk* av Áslaug Jónsdóttir med en pappa och mamma som står lika oförstående inför sin dotters önskemål och hela tiden misstolkar hennes önskan "Vill ha fisk". Föräldrarna turas om att laga mat, handla m.m. som en helt naturlig bisak och Hildur är i bild- och berättelsefokus konsekvent. Den sortens vardagsnära verklighetsbeskrivningar tror jag funge-

rar allra bäst. Övers. från isländska av John Swedenmark. Kabusa 2007.

Det har på senare år kommit flera småförlag som huvudsakligen är inriktade på en värderingsinriktad utgivning. Där är det vanligt med olika familjekonstellationer och alla är inte heteronormativa. Dessvärre tar ambitionen i flera fall över med övertydliga resultat eller också håller inte text och bild tillräckligt konstnärlig nivå. När man både hör och

ser hur bilderboksskaparna har ansträngt sig blir det alltför krystat. Men det finns positiva undantag. Anna-Clara Tidholms *Min familj* är en verklig fullträff. I den försöker hon se på familjebegreppet ur barnets perspektiv när hon låter tolv barn berätta om sina familjer.

Det är spännande att koppla ihop de olika figurerna med vad barnen berättar i texten. Lite hjälp med sorteringen får man av bakgrunderna som är gjorda av formgivaren Mia Lidbom. Alla barnen är stolta när de visar upp sina nära människor, gosedjur och husdjur. Så formas detta till en liten uppslagsbok på temat med sparsam, informationstät text och varma respektfulla porträtt i akvarell och krita. Den här boken har en given plats i hem och förskola. Olika förlag 2009.

Förskolan är en komplex social arena, barnen lär sig att anpassa sig till de normer som är rådande där. Inte bara de som det pedagogiska kollektivet utåt står för, utan också de attityder som barnen själva tolkar och återskapar. I lekgruppen fostrar barn varann också när det gäller syn på ålder, genus, etnicitet och rangordnande egenskaper. Eftersom barnlitteraturen i hög grad är lekinspirerande, måste barnen få tillgång till de konstnärligt bästa och utmanande bilderböckerna samt möjlighet att samtala och fundera omkring dem. Kön är något genomgripande – det kan vi inte bortse ifrån.

Susanna Ekström

MIN FAMILJ

är jag som heter
Gabriella Natalie
Tiger är min gosebästis
Tom är pappa
My är mamma
- jag är barn till båda två!

